

JARKKO S. TUUSVUORI

ALKOHOLIPOLITIIKKA
62 (1997): 5

kulttuuriin samalla kertaa (Törngren 1969, 7–11).

Viimeinen peruste viittaa huumekaupan historiaan, muut kaksi sisältävät oletuksia oopiumin luonteesta. Kuten uskonto, se näyttäisi heijastavan erityisen hyvin kapitalismin perustoimintamallia (1); se vaikuttaisi olevan myös vetovoimaltaan ja vaikutuksiltaan jotakin uskonnonkaltaista (2). Huolimatta otsikovalinnastaan Törngren ei juuri pui Marxin lausuman merkitystä. Uskonnon ja oopiumin kytkös on hänelle lähinnä tapa ilmaista marxilaiset ydinajatuksukset vallasta ja historiasta.

Marx-katkelmaan sisältyy kuitenkin tuntuvampi viesti, jonka voi ehkä purkaa seuraavasti. Hengellisyys on pohjimmiltaan jotakin huumavaa ja aineellista, mistä syystä on valaisevaa puhua siitä huumausaineena. Uskonto/oopiumi on kuvitteellista onnea, johon luodaan tarve tai kysyntä tietyissä olosuhteissa. Nämä olot sisältävät raakaa kaltoinkohtelua, kylmää välinpitämättömyyttä ja latteaa ajatuksettomuutta. Näissä ja vain näissä olosuhteissa uskonto/oopiumi voi olla lepo, hupi, näkemys tai käänteinen, voimaton ilmaus vastarinna.

Puhutteleva ilmaus ”murheenlaakso” perustuu Raamatun maantietoon, joskin jo Sanan vuoden 1938 suomennoksessa puhuttiin ”Kyynellaaksosta”. Uusimmasta versiosta erisnimi on kadonnut kokonaan (Ps. 84:6–7): ”Onnellisia ne, jotka saavat voimansa sinusta, ne, jotka kaipaavat pyhälle matkalle. Kun he kulkevat vedettömässä laaksossa, sinne puhkeaa virvoittava lähde, ja sade antaa heille siunauksensa.” Saksaksi paikka on nimenomaan surun, vaivan ja murheenlaakso, *Jammertal*, jota piiplian ruotsinnoskin pitkään seurasi (*Jämmerdalen*), ennen kuin se vaihdettiin kyynelten laaksoksi (*Täredalen*). Uskonpuhdistaja ja kääntäjä Martti Luther, kukapa muu, meni sanomaan, että ”tämä elämä ei ole mitään muuta kuin oikea murheenlaakso”. Alhosta taivaaseen ihminen nostetaan luterilaisen käsityksen mukaan pelkästä armosta.² Laaksolla viitataan maanpäällisen elämän viheliäisyyteen, mutta sitä voidaan

käyttää myös yhtä hyvin sosiaalisen kurjuuden kuin krapulankin kuvauksissa³.

Mikä onkaan vaivuttavaa ja alistavaa uskonnossa, divaanilla makaavan oopiumin polttajan tyyppiin kuvasto istuu hetimiten, aina ihmematkailua myöten. Niin luksusasioita kuin räkäisiäkkin oopiumin nauttimiseen tarkoitettuja laitoksia on tavattu nimittää englantilaisella termillä *den*. Sana tarkoittaa pesää, piilopaikkaa, luolaa, joka tunnetaan suomalaisenakin kapakan, musiikkiruokalan tai salamenomestan vastineena. Etymologisesti *den* liittyy laaksoa merkitsevään *dean*-sanaan.

Platon esitti, että ihmisten elämä ei juuri eroa niiden vankien asemasta, jotka on teljetty liikkumattomiin maanlaiseen luolaan sellin valoaukkoon. Ihmisten totuudet ovat ”keinotekoisten esineiden varjoja”. Filosofinen kasvatus vapauttaa kahleista, asettaa asiat oikeampaan valoon, päästää tietämättömyydestä ja väärin ”käsitysten vallasta”. Tulee nousta alhaisesta hämärästä ja edetä harhoista lähemmäksi ”olevaista, [...] kohti todemmin olevaa”. Kun kuvaten huumevieroitusta Platon korostaa vähittäistä totuttelua shokkihoidon sijaan. En tempaa rinnastusta tuulesta. Filosofi moralisoi säälittävää ”inhimillistä surkeutta”, joka seuraa siitä, kun ”ylensyöminen, herkuttelu ja muut nautinnot [...] ovat kääntäneet sielun alaspäin” (Platon 1981).

Jos Platonin ajatuksena oli, että hengenharjoitus auttaa etsiytymään hämäävistä aistivaikeutelmista niiden takana/yllä olevien ikuisten ideain maailmaan, toteen käsitykseen todellisuudesta, Marx ajatteli todellisuuskokemuksen vääristyvän juuri siten, että erilaiset ideologiat filosofioista ja politiikoista uskontoihin ja huumeisiin estävät yksilöä ymmärtämästä tosiasiallista, aineellisesti määrättyä

²Vrt. Die Bibel 1974: kuiva laakso (*dürre Tal*); nykyenglanninos (The Revised..., 1989) puhuu vedettömästä laaksosta (*waterless valley*).

³Kohmeloon viittaa esimerkiksi Nietzsche (ks. Tuusvuori 1997). Marxin tavoin hän kritisoi uskonnon maa/taivas-mallia, jossa edellisen arvo ehtyy jälkimmäiseen, elämä kuolemaan.

asemaansa ja eturyhmäänsä. Eri tavoin kumpikin uskoi kriittiseen vapautumiseen, tiedostuksen oikenemiseen sekä luolasta nousseiden vastuuseen luolaan jääneistä ihmisistä. Mutta mikä erottaa nämä filosofiset erikoistarjoukset, osamaksusopimukset tai kunniallisen aivotyön haastekampanjat uskonnon tai oopiumin tarjoamasta onnesta? Mikä on todellista onnea ja kenelle?

”Oopiumiluola”, villieläimen pakopaikka, on äärimmäisen ladattu symboli, jonka voi ajatella selittävän päihdekeskustelun pelonsekaisuutta. Yhtä lailla se tekee valintatilanteesta haastavan. Käpertyäkö kätköönsä vai noudattaako marxilaisia tahi muita kutsuja aitoihin riemuihin? Onko narkomaani, oloonsa linnoittautunut moderni luolaihminen, lähempänä ihmisen illuusiotonta onnea kuin sosiaalifilosofian kuvaama, ryhmätuntonsa kautta itsetajunsa tavoitettava vapautunut yksilö? Marx saattoi kaivaa omaa kuoppaansa painottaessaan, että vallitsevat käsitykset ja käytännöt ovat aina hallitsevan luokan käytäntöjä. Niin teki ehkä Platonkin teroittaessaan, että ihmisluonto on koulittunakin taipuvainen harhamaailmoihin. Näiden filosofien jäljiltä kaikki vapautumiset haiskahtavat siirtymisiltä uusiin riippuvuuksiin, linnasta linnaan, kivisiin, pilvisiin.

Emansipaatiolla on myös ekonomiansa. Päihteen myyjän kannalta katsoen avautuu kaksi perusnäkökulmaa. Ostajan ahdinkoon antavasta hyötyvinkkelistä katsellen käsillä on kiinnostava resurssi, uhkaperspektiivistä taas kiireellisesti kontrolloitava ja laajennettava osamarkkina. Jos ei olekaan järkevää käyttää ylenmäärin uskontoa/oopiumia, on yksinomaan rationaalista omistaa ja kaupata sitä mahdollisimman suuret määrät. Kumouksellisesti valistunut kuluttaja voi kuitenkin ajatella asiasta toisin.

Addiktoiko jumaluus? Marxin siivekkäiseen sitaattiin sisältyvän rinnastuksen, tai samastuksen, osuvuutta sopii koetella. Mutta paremminkin tarjoutuu tässä artikkelissa tilaisuus tutkia asian kääntöpuolta: missä määrin materiaallinen päihde kasvaa kokoa ja

hankkii erityispiirteitä henge(llisyyde)n eriolottuvuuksissa?

MEHEVÄ TARINA

Oopiumi-sanana alkuperä ei voisi olla arki-sempi. Kreikan *opion* on diminutiivimuoto ”mehua” tarkoittavasta sanasta *opos*. Pienimuotoista juicea tuottava unikko vakiintui keskeisten kreikkalais-roomalaisten maan ja hedelmällisyyden jumaluuksien, Demeterin ja Kereksen, käteen (Seefelder 1989, 15–22; Booth 1996, 17, 20).

Kasvitieteilijä George Watts ehdotti taannoin, että ihmissuku otti oopiumin omakseen vaihe vaiheelta. Arvauksen mukaan ihmiset ryhtyivät oopiumiunikon (*papaver somniferum*) komeutta aikansa ihasteltuaan myös syömään sen lehtiä salaattina, kunnes äkkäisivät kasvin tuottaman virkistävän mehun ja ajan oloon tuon mehun voimaperäiset vaikutukset ja käyttötavat (ks. Inglis 1976, 15; Booth 1996, 11).

Oopiumiunikosta on saatu ravintoa, päihhteitä ja lääkkeitä. Sitä on haisteltu, syöty, poltettu joko tupakan seassa tai ilman, juotu alkoholiin valmistettuna tinktuurana eli laudanumina ja nautittu jatkojalostettuna suoneen tai lihakseen injektioituna liuoksena tai sie-raimiin imaistuna jauheena. Esimerkiksi Turkissa käytettiin perinteisesti ihmisten ja karjan kesken koko kasvi varresta ja siemenistä mehuun: niin leivonnaiset kuin jogurttikin lujittuivat oopiumista (Booth 1996, 7–9).

Varhaiskäytöstä on vähän tietoa. Lähtien viiden ja puolen vuosituhannen takaa viitteitä kasvin tuttuudesta löytyy sumerilaisilta, sitten Babyloniasta ja viimein egyptiläisistä haudoista 1400-luvulta ennen ajanlaskun alkua. Viljelystä kertovat neoliittikauden sveitsiläislöydöt vihjaavat, ettei unikko levinnyt Egyptistä muualle maailmaan, kuten on oletettu, vaan kenties Mustanmeren alueilta länteen, itään ja etelään. Joka tapauksessa vuonna 1000 ennen ajanlaskun alkua oopiumi tunnettiin jo laajalti Euroopassa, Lähi-idässä ja

Pohjois-Afrikassa. Avainasemassa olevat arabit ottivat unikon käyttöön ensimmäisellä vuosituhannella ja veivät sen kauppiaittensa välityksellä aina Kiinaan saakka. Mekasta tuli vähitellen merkittävä huumeliikennekeskus. Kun unikko on englanniksi *poppy*, ranskaksi *pavot* ja italiaksi *papavero*, espanjalaiset (*amapola*), persialaiset (*afium*), intialaiset (*apiphen*) ja kiinalaiset (*a-fu-yung*) puhuvat kaikki arabivaikutteisesti (ks. Seefelder 1989, 9–14, 26, 65–85; Booth 1996, 15–22).

Aineella oli silti myös kreikkalais-roomalaisessa tautiopissa ja terapeutiikassa vahva jalansija. Hippokrateen ansioihin luetaan kaikenkarvaisen mystiikan korvaaminen asiallisella lääkärin otteella: oopiumia tuli käyttää säästeliäästi ja valvotusti. Rooman keisareita palvellut suuri kreikkalaislääkäri Galenos taas suorastaan intoili ihmelääkkeellä ja määräsi sitä vaivaan jos toiseenkin, epilepsiaan, kuukautiskipuihin, raskasmielisyyteen. Yhtä kaikki hän tiedosti lääkkeen toksisuuden sekä elimistön taipumuksen vaatia yhä suurempia ja suurempia annoksia (Seefelder 1989, 40–41; Booth 1996, 18–19). Myrkkynä oopiumi olikin erityisen tehokas itsemurhaajan ja tappajan apuri, ja kuuluisimmillaan se on liitetty Kleopatran, Hannibalin, Britannicuksen ja Dionysios Syrakusalaisen kuolemiin (Seefelder 1989, 61; Booth 1996, 20).

Keskiajan Euroopassa oopiumia ei juuri käytetty, mutta löytöretkien myötä unikon jalostus alkoi taas kiinnostaa vakavammin. Voimakkaasti oopiumin lääkekäytön uuteen nousuun vaikutti 1500-luvun alkupuolella toiminut lääkäriguru Paracelsus, joka valmisti *arcanum*-nimellä tunnettua vahvaa ”herooista rohtoa”, laudanumia. Vain harvoin puhuttiin riskeistä. 1600-luvun jälkipuoliskolla ”Englannin Hippokrates” Thomas Sydenham katsoi, että lääketiede kertakaikkiaan näivettyisi ilman oopiumia. Hän kehitti klinisiä käytänteitä ja arvosteli Paracelsuksen poppakonsteja, mutta tuli samalla edistäneeksi oopiumin laajamittaista, arveluttavaakin käyttöä. Sydenhamin vahvaan punaviiniin tai portiin teh-

ty laudanum oli hyvin vahvaa ja vaarallista rohtoa (Seefelder 1989, 106, 132–146; Booth 1996, 22–27).

Erilaiset laudanum-valmisteet ja siihen verrattavat oopiumipitoiset patenttilääkkeet tulivat länsimaissa hallitsemaan särkylääke-markkinoita ja ylimalkaan tautien ja vaivojen hoitoa. Aineen ja käsitteen levinneisyydestä jo 17. vuosisadalla kielii viittausten tihentyminen runoudessa. Näihin aikoihin tuli myös tunnetuksi julkkisaddikteja, kuten yhteiskunta-aktivisti ja kirjailija Thomas Shadwell. Luultavasti ensimmäinen oopiumi-monografia, John Jonesin kuvaus aineen vaaroista ja vieroitusoireista, mutta etenkin sen nautinnoista, ilmestyi 1700 (Booth 1996, 27–32; vrt. Seefelder 1989, 142, 148–150).

1700-luvun luvun lopulta tämän vuosisadan alkuun kaikki tunsivat oopiumituotteet. Niitä kysyttiin etenkin lasten hillitsemiseen, siinä missä vielä 1920-luvullakin kotieläimille tarkoitettu laudanum oli suosittu myynti-artikkeli. Ne, jotka eivät oopiumia tarvinneet tai pidättäytyivät varta vasten sen käytöstä, tutustuivat ilmiöön kirjallisuuden tai julkisten tapausten välityksellä. 1830-luvulta alkaen yleinen usko kaikkiin ikävyyyksiin tepsivän oopiumin harmittomuuteen alkoi murentua, mutta kesti vuosikymmeniä, ennen kuin aine alistettiin yhteiskunnalliseen valvontaan (Booth 1996, 49–66).

Farmakologit tutkivat väsymättä unikon saloja. Jo 1806 oli saksalainen apteekkarin apupoika F. W. A. Sertürmer kertonut onnistumisestaan: hän erotti unikkohaposta alkaloidin, teki kokeita eläimillä ja itsellään, nimesi löytönsä kreikkalaisen unen jumalan mukaan Morfeukseksi ja varoitti ”uuden aineen hirvittävästä vaikutuksista”. Löydös johti toisenlaisten alkaloidien, kuten nikotiinin, tunnistamiseen. Tärkeämmin se vei siihen, että oopiumia yli neljä kertaa vahvempi, helposti valmistettava morfiini tuli länsimaissa markkinoille 1820-luvulta alkaen ja ohitti edeltäjänsä pian sekä lääkinnässä että päihteenä. Injektointi yleistyi 1860-luvulta lähtien, morfiinia markkinoitiin oopiumin vieroitusoirei-

siin ja lääkärit antoivat sitä potilaille jopa kotikäyttöön itsestosreseptillä. Kysyntää uudelle kipulääkkeelle loivat Ranskan ja Preussin sota ja etenkin Yhdysvaltain sisällissota, jossa liikakäyttö tuotti joukoittain ”sotilaan tautia” sairastavia huumeaddikteja. 1870-luvulta alkaen morfinismin vaarat nostettiin esiin, mutta useimmat lääkeoppikirjat eivät edes maininneet haitoista. Vasta aspiriinin tultua myyntiin 1890-luvulla morfiinia ei enää suositeltu joka vaivaan (Seefelder 1989, 204–231; vrt. Booth 1996, 68–76).

Mutta Paracelsuksen ”heroiinen” rohto sai 1874–1898 tehdyissä koesarjoissa uudenlaisen seuraajansa: morfiinista jalostettiin noin seitsemän kertaa vahvempi ja nopeavai- kuttisempi puolisynteettinen opiaatti, hero- iini. Sitä mainostettiin joskus morfinismin hoitoon, mutta ennen muuta siitä kehiteltiin hengitystiesairauksien tehopilleriä ja suonen- sisäistä kipupiikkiä. Toisin kuin oopiumin ja morfiinin kohdalla lääketiede reagoi nopeasti uuden ihmeaineen vaaroihin ja vuoteen 1910 mennessä heroinin hoitokäyttö oli jo tiukassa valvonnassa. Sitä edistämään ei kuitenkaan enää tarvittu lääkärikuntaa: heroinin levittä- misestä huolehti alun pitäen järjestäytynyt ri- kollisuus (Booth 1996, 77–79; vrt. Seefelder 1989, 231–234).

Sellaisenaan oopiumi alkaa olla mennyttä. Morfiini ja heroini syrjäyttivät päihteenä no- peasti heikomman, tilaa vievän ja hajunsa tähden helposti tunnistettavan kantavanhem- pansa. Oopiumin polttelun kieltävä laki sää- dettiin Yhdysvalloissa 1909. Ensimmäisen maailmansodan alla pidetyissä tehorohtoissa amerikkalaisen virkavallan toimet johtivat tu- hansiin tuomioihin ja näyttäviin piippurovioi- hin. Toiseen maailmansotaan mennessä oo- piumin katsotaan kadonneen kokonaan USA:sta. Vaikka esim. Skotlannin Dundee-ssä paljastui vielä 1989 oopiumin salapolttola, raakaoopiumin päihdekäyttö on nykyään ra- joittunut lähinnä Indokiinaan ja Lähi-itään (Booth 1996, 197–198, 222, 13–14).

20. vuosisadan läpitukenkvimpia ilmiöitä on opiaattimyyjien salakuljetus, lahjonta ja ra-

hanpesu, käyttäjäkertomukset osana nykyih- misen itsetajua ja valvojen yritykset kehittää poliisi-, tulli-, oikeus- ja kasvatusjärjestel- miä. Lähihistoriaan kuuluu unikonviljelyn sääätelyä, tiedeyhteistyötä, Yhdysvaltain kova Harrisonin laki ja päihdesodan miljardibud- jetit, Britannian medikaalinen lähestymistä- pa, Kiinan raju huumehävitys, CIA:n taistelu kommunismia vastaan huumekauppaa edis- täen ja ehkäisten. Koko ajan riittää uusia tuot- taja kulkukelvottomissa, palkka-armeijoiden suojaamissa maailmankolkissa, lenkkejä ja- kelurenkaissa ja addikteja koukussa. Riippu- vaisia löytyy yli 50 miljoonaa, toimituksista mennee perille 90 prosenttia, kaupan liike- vaihto lienee ainakin 750 miljardia (Booth 1996, 294–295, 142, 352; vrt. Seefelder 1989, 235–255).

KIINA

Oopiumiin on totutusti liittynyt mielikuvia ”kiinalaisesta kidutuksesta”. Tämänkaltaista huumautumisen ja julmuuden yhdistelmää uusinnettiin lännessä pitkään erittäin suosi- tuissa Fu Manchu -sarjakuvissa ja -filmeissä (Booth 1996, 216–217).

Mutta myös korkeakulttuurissa oopiumin ja kiinalaisuuden liitto on toistuvasti vahvistet- tu. 1820-luvulla addiktikirjailija Thomas De Quincey (1821/1856) puhui ”itämaisten uni- en hirviömäisestä maisemasta”, ”aasialaisten näkymien kauheista mielikuvista ja miellehy- tymistä”: ”ajattelin usein, että jos olisin pako- tettu jättämään Englannin ja elämään Kiina- sa, ja keskellä kiinalaisia tapoja ja elämän- muotoja ja ympäristöjä, tulisin hulluksi”. Syyksi kammutukselle kertoja esitti kiinalai- sen kulttuurin vanhuuden ja läntiselle indivi- dualismille oudon ylyksilöllisen vaikutta- vuuden. Sata vuotta myöhemmin Jean Coc- teau (1929) totesi hankin oopiumialkaloidien ”kiinalaisen vaikutuksen”.

Visiot ovat sikäli todellistuneet, että etni- sesti leimautuneessa ja leimaavassa huumeri- kollisuudessa eri maiden kiinalaisvähemmis-

töt ovat olleet avainasemassa (Booth 1996, erit. 309–310). Mutta vaikka oopiumi on lännessä usein liitetty tiukasti juuri kiinalaisuuteen, eurooppalaiset ehtivät aikoinaan tottua kahviin ja tupakkaan paljon varhemmin kuin kiinalaiset tähän kiinalaiseksi miellettyyn huumausaineeseen (Beeching 1975, 25–27).

De Quinceyn kirjoittaessa britit opettelivat jo täyttää päätä kiinalaisia käytänteitä. 19. vuosisadan merenkulkumahti kävi Kiinan kanssa kaksi sotaa vuosina 1841–1842 ja 1857–1860. Jälkimmäisessä taistelivat ranskalaisetkin, ja mukana oli myös paikallisia kapinallisryhmiä, jotka vastustivat yhtä hyvin mantshujohtoista keisarihallitusta kuin ulkovaltojakin. Näitä sotia kiinalaiset, ja myös monet länsimaalaiset, nimittävät oopiumisodiksi. Se on paras nähdä osana läntistä teknis-sotilaallista ajattelua ja maailmanvalloitusta, yhdennetyn kansainvälisen talousjärjestelmän vakiinnuttamista.

Jo 1600-luvulta hollantilaiset olivat levittäneet oopiumia Kaukoitään ja veivät sitä Indonnesiaan satoja tonneja vielä 1759, kun Britannia jo valtasi taantuvien kilpailijoittensa apajia. Kalkutassa toiminut East Indian Company (EIC) haki Kiinasta teetä ja silkkiä brittien kulutettavaksi ja takasi intialaisen oopiumin viennin Kiinaan muodollisesti itsenäisillä kuljettajilla. Britit paheksuivat hollantilaisen tapaa runnella omat siirtomaansa ja korostivat, ettei myrkkyä saa jakaa paikalliskäyttöön Bengalissa. Oopiumitoimitukset Kiinaan viisinkertaistuivat 1750-luvulta seuraavalle vuosikymmenelle. EIC pesi kätensä, vaikka huume valmistettiin sen valvonnassa, sen yksinoikeudella, sen voitoksi. Ostajat sitoutuivat rahtaamaan huutokaupatun tavaran Kiinaan EIC:n laadultaan taatuissa erikoispakauksissa. Britannian hallitus harkitsi lupausta keisarille, että laitton liikenne estetään, mutta asiaan ei kajottu. Vasta 1820-luvulle tultaessa Pekingin ja Lontoon välejä alkoi toden teolla hiertää Kantonin satamakaupungin kautta Kiinaan tulviva oopiumi (Beeching 1975, 17, 23–24; vrt. sodista Seefelder 1989, 164–203; Booth 1996, 104–136).

Kiinassa ei vielä 1700-luvun lopulla ollut laajaa huumeekysyntää tai -ongelmaa. Mutta keisarillisista määräyksistä voi päätellä, että huume koettiin terveydelliseksi, moraaliseksi ja sosiokulttuuriseksi uhkaksi ja poltteluritu-aalin yleistyessä yhä kiehtovammaksi houkuttukseksi. Jyrkkäsanaisesti uutta päihdettä luonnehdittiin ”tuhoisaksi ja viheliäiseksi paheeksi”. Linja kävi hyvin yhteen paitsi konfutselaisen etiikan – puhdas keho on esi-isien väylä nykyaikaan – myös yleisen mielipiteen kanssa. Yhtä kaikki britit veivät oopiumia maahan vuosisadan lopulla jo neljä kertaa enemmän kuin 1760-luvulla, eli noin 4 000 laatikkoa vuosittain (Beeching 1975, 25–27).

1800-luvun kahden ensimmäisen kymmenen vuoden aikana kaupan tai narkomaanienkaan volyymi ei juuri kasvanut. EIC piti hinnat korkeina ja turvasi tasaisen kauppavaihdon. Käännepahtui 1817, kun Intian-monopoli murtui. Oopiumia alkoi tulla Kiinaan eri reittejä, ja myös portugalilaiset sekä alan uudet laukkuryssät, amerikkalaiset, kuljettivat omia eriaanaan. Intialaisesta pikkuvaltioryhmästä, Malwasta, tuli Bengalin paha kilpailija. Komppanian elinehto oli pitää Britannia teesä, jokapäiväisessä nautintoaineessa, jota Kiinalla oli valtavasti vaihdettavana hopeaan. Niinpä EIC loi joukon kiinalaisia huumeaddikteja moninkertaistamalla oopiumin tuotannon ja laskemalla hintaa neljänneksellä. EIC totesi jalosti, että mikäli mahdollista, se kieltäisi aineen käytön ilomielin (Beeching 1975, 31–34).

Kiinalaisia huolettivat kasvava narkomania ja ehtyvä hopeavaranto. Vuonna 1821 teekauppa keskeytettiin ja ulkomaalaisalusten lasteja takavarikoitiin. Toimet eivät tehonneet, sillä ei ollut laivastoa valvomaan modernin merenkulun ihmeitä, nopeita huumeclipereitä. Kantonin viranomaiset, jotka oli usein lahjottu, katselivat rikoksia läpi sormien. Kasvava addiktijoukko vaati lisää oopiumia ja oli valmis maksamaan siitä ilman lain suojaa. Kriittisten brittien vaatimukset oopiumin kieltämisestä saivat pontta, kun kotoiset riippuvuustapaukset lisääntyivät. Mut-

ta 20-luvun alun tasosta oopiumin vienti Kiinaan kymmenkertaistui viidessätoista vuodessa. Kolmekymmenluvun puolivälin jälkeen maassa oli ehkä kolme miljoonaa narkomaania. Fukienin satamakaupungissa lieenee yli 70 prosenttia asukkaista ollut riippuvaisia oopiumista (Beeching 1975, 35–38, 66–67, 74).

Muuan tapaus joudutti kiinalaishallinnon vastatoimia 1830-luvulla: armeijan erikoisosasto tyri tehtävänsä, kun ei oopiumipiippuja, eikä siten myöskään taistelutahtoa, saatu sateessa syttymään. Huumeparonit karkotettiin Kantoninlahdelta ja kuningatar Viktoriaan vedottiin suoraan. Kaikki kauppa katkaistiin brittien kanssa, joiden yritys ratkaista tilanne sotilaallisella pelotteella päättyi nöyryyttävään saartoon. Kiinalaiset jatkoivat iskuja paikallisiin hakualuksiin ja taivuttivat brittien kauppavalvojan, Charles Elliotin, yhteistyöhön. Tämä ohjasi maanmiehensä portugalilaiseen Macaoon ja edelleen Hongkongin saaren syväsatamaan, mutta pyysi myös Euroopasta sota-aluksia hätiin. Elliot luovutti 20 000 oopiumilaatikkoo kiinalaisten tuhottavaksi, tosin vasta luvattuaan huumekauppiaille, näiden poliittisia taustajoukkoja rauhoittaakseen, takautuvia korvauksia (Beeching 1975, 44–53, 64–68, 80).

Karkotus Kantonista ei lopettanut bisneksiä. Oopiumiin keskittynyt, edelleen Hongkongissa toimiva jättiyhtiö, Jardine Matheson Co., harjoitti riskikästä, tuottoisaa kauppaa pitkin rannikkoa. Eräällä retkellä se hankki 123 000 dollarin voiton. Ammattieettiseen kyselyyn vaikutusvaltainen, vain salassa innottu monimiljonääri William Jardine vastasi näin: ”Kun EIC kasvatti ja möi sitä, sitä painostettiin ala- ja ylähuoneen, piispaedustajat mukaan lukien, yhteisjulistuksella, jonka mukaan oli epätarkoituksenmukaista luopua siitä. Eiköhän meidän moraaliset pätkäilymme jääne verraten pieniksi.” Jardinen yhtiökumppani James Mathesonista tuli pitkäaikainen parlamentin edustaja, kun taas Mathesonin poika ryhtyi johtamaan oopiumikaupan vastaista järjestöä (Beeching 1975, 40–42 [vrt. 61], 131).

Keisarihallinnon lisäksi kauppaa karsastivat niin lähetystyöntekijät kuin monet brittiyhteisön edustajatkin. Lontoossa arvostelevia näkemyksiä esittivät etenkin uskonnolliset järjestöt, jotka saivat tilanteesta tietoa missiönääreiltään. Myös alahuoneen jäsen W. E. Gladstone, jonka hoitoon oli ulkopoliitiikan kritiikin lisäksi tullut myös oopiumista riippuvainen sisko, piti varmana, ”että jos estäisimme oopiumin viennin Bengalista ja tuhoisimme salakuljetustukikohdan Lintinsaarella (Kantoninlahdella) ja valvoisimme unikonviljelyä Malwassa ja löisimme koko asiaan moraalisen stigman, vahingoittaisimme suuresti, ellemme peräti hävittäisi kauppaa. Mielestäni oikeus on kiinalaisten puolella; ja kun se kerran on pakanoiden ja puolisivistyneiden barbaarien puolella, me valistuneet ja sivistyneet kristityt tavoittelemme päämääriä, jotka eivät ole sopusoinnussa oikeuden tai uskonnon kanssa”. Hallitus vastasi, ettei huumeita hinkuavien kiinalaisten moraalista kannata puhua liikoa ja että jos nykymuotoinen kauppa loppuisi, markkinat valtaisi turkkilainen tai persialainen oopiumi kansainvälisine trokareineen (Beeching 1975, 119–121).

Itse asiassa britit kuitenkin hallitsivat markkinoita täysin. Kiinalaiset eivät pitäneet turkkilaisesta tavarasta, joten Bengalin haastoi vain muu intialaistuotanto. 1840-luvun vaihteessa Afganistanista hädetty armeija kaipasi kunniankohotusta ja EIC tarvitsi kaikki satamat valvontaansa. EIC:n rahoituksella Britannia miehitti Induksen suistoa hallintoon ja brittejä avustaneen, sotilaallisesti heikon Sindin. Koko Intian niemimaa tuli Britannian alaisuuteen. Hallituksen argumenttila – ”jos me emme tee sitä, niin muut tekevät sen” – ei enää ollut mitään pitoa (ks. Inglis 1976, 188–190).

Kiinalaiset vaativat vakuutusta, että lakeja totellaan. Britit olivat välttäneet paikalliselta oikeudelta ja nyt pelättiin muodollisesti koven rangaistusten ankaraa täytäntöönpanoa. Kun merimiehet riehuivat vapaailtana Kowloonissa, tuhosivat pyhäkön ja pahoinpitelivät

yhden kiinalainen kuoliaaksi, Elliot ei suostunut syyllisten luovutukseen. Britit langettivat omat lievät tuomiot ja maksoivat omaisille kipurahaa. Silloin kiinalaiset lopettivat elintarvikehuollon Hongkongin edustalle ankkuroituun parin tuhannen britin yhteisöön ja myrkyttivät rannikon lähteitä. Britit yrittivät hakea ruokaa, mutta eivät pärjänneet. Jotkut kauppiaat antoivat vaaditun vakuutuksen ja saivat jatkaa teekauppoja. Mutta hallitus lähetti jo sotalaivoja, kun kamakaupan turvaamista kunniallisempi peruste voimatoimiin oli saatu. Tilanne kiristyi ja tammikuussa 1841 puhkesi sota. Ylivoimaiset britit tuhosivat yhdessä taistelussa koko Kiinan rannikko-puolustuksen ytimen. Kiinalaisjohtaja Lin, joka oli yhtä epätoivoisesti yrittänyt varustaa maataan kuin myös järjestää päihdehoitoa, ilmoitti, että kaupanteko brittien kanssa lopetetaan kokonaan (Beeching 1975, 80–81, 87–94, 101–104).

Huolimatta murskatappiostaan keisari ei edes neuvotellut oopiumin laillistamisesta: ”mikään ei saa minua hyötymään kansaani kohdanneesta pahasta ja kurjuudesta”. Huume-paroneille ediktit ”eivät merkitse mitään”. Oopiumiklipperit seilasivat heti sota-alusten vanavedessä ensimmäistä kertaa sitten 20-luvun Kantonin ohi Helmijoelle ja myös uutta reittiä Jangtsea pitkin sisämaahan. Kalustoa irrotettiin Etelä-Afrikasta, jossa britit pyrkivät lopettamaan orjakaupan: huumemyynnin edut yhtäällä haittasivat maailmanpoliisin toimia perusarvojen turvaajana toisaalla (Beeching 1975, 112, 152, 156–159).

The Times vaati kiinalaisille korvauksia oopiumin ”kansallisesta rikoksesta”. Maltillisena erotettu Elliot puhui ”häväistyksestä ja synnistä”. Sir Staunton taas moitti EIC:n polkumyynnipäätöstä: ”jollei olisi salakuljetettu, ei olisi sodittukaan”. Eniten arvostelijoita vaivasi kuitenkin brittitalouden yleiskunto (Beeching 1975, 105, 160–161).

Ennen toista sotaa, sen aikana ja sen jälkeen kiinalaisia raivostutti toinenkin kansainvälisen kaupan muoto. Kun britit orkestroivat oopiumibisnestä, ”myrkkykauppaa”

(*Poison Trade*), amerikkalaiset johtivat ”sika-kauppaa” (*Pig Trade*). Viehkoon ilmaukseen sisältyy työvoiman enemmän tai vähemmän pakollinen värväys. San Franciscoon saapui vuoteen 1846 mennessä 117 000 kiinalaista, joista monet oli siepattu, shanghaijattu, kuljetusaluksiin. Ironista kylläkin, kiinalaiset toivat oopiumin mukanaan uudelle mantereelle. Vaikka morfiinin holtiton käyttö Yhdysvaltain sisällissodassa synnytti paljon riippuvuustapauksia, kiinalaissiirtokunta kulutti noin puolet amerikkalaisesta oopiumista. Addikti-en määrä – vuonna 1875 noin 120 000 – ei kuitenkaan juuri noussut viiteenkymmeneen vuoteen: mafialle avautui 1920-luvulla huumealan valtava kasvupotentiaali (Beeching 1975, 172–178).

Kiina yritti kääntää muita kauppakumppaneitaan brittejä vastaan. USA:ssa monet tuomitsivatkin ”myrkyttämisen” sekä eettisin että taloudellisin perustein, mutta heikomman puolelle ei kannattanut asettua. Verettömänä vaihtoehtona esitettiin myös kauppa-saartoa. Sotien välissä vakavin uhka sekä viennille että mantshueliitille oli kuitenkin Taipingiksi kutsuttu militantti kristillillinen protestiliike, joka vastusti oopiumia ja suosi puritaanisia elämäntapoja. Se valtasi Nankingin ja yritti edetä Pekingiin ja Shanghaihin. Toisesta oopiumisodasta tuli tuhoisa selkkäus, jossa britit turvasivat sijoituksensa, kun taas ranskalaiset painottivat vain suojelevansa katolisen kirkon etuja. Sekä Taiping että keisarihallitus lyötiin (Beeching 1975, 106–107, 258–331; erit. Taipingista 180–198, 283).

Oopiumi otettiin vihdoin Kiinassa tullitavaraksi. Omaisuuksia tehtiin myymällä laillisesti päihteitä, vaikka vanhat diilerit saattoivatkin kaivata vanhoja villejä voittojaan. Brittien Intian/Kiinan-huumeakauppa päättyi vasta Mantshu-dynastian hajotessa lopullisesti ensimmäisen maailmansodan aattona. 1920- ja 1930-luvulla Kiinaan tuotiin vuodessa vain viitisentoista kiloa heroïinia, mutta kun Japani, joka itse oli sulkenut rajansa opiaateilta, miehitti Kiinan, maahan tulvi 1938–1939 kaksi ja puoli tonnia heroïinia. Sota-aikana

unikkoa viljeltiin yleisesti ja huumekioskeja oli joka kylässä. Vuonna 1941 Mantshurian pääkaupungissa laskettiin olevan 51 664 narkomaania. Japanin antautuessa mantshuadiktien määräksi arvioitiin 13 miljoonaa eli kolmannes koko väestöstä (Beeching 1975, 162–163).

Oopiumisotien syistä kiistellään. Selvää on, että huumemyyjillä ja hallituksella oli yhteinen näkemys siitä, kuinka toimia Kiinan kanssa. Iso markkina-alue on pakotettava kansainväliseen järjestelmään. Suuryrittäjät lobbasivat ja painostivat poliitikkoja. Jardine konsultoi ministereitä Kiinan tilanteesta ja toimitti sotaväelle karttoja ja tiedusteluinformaatiota. Sotapolitiikkaan vaikutti myös yliintendentti Elliotin tuhoama oopiumi. Tämä oli omin valtuuksin toimittanut tuhoavaksi huumelastit, mutta vakuuttanut maanmiehilleen, että menetykset korvataan. Myyjät ja heidän vahvat lontoolaistukijansa teroittivat hallitukselle, että yli kahden miljoonan punnan kompensatiot olisi kätevinä rahoittaa käymällä äkkiväärän kauppakumppanin kukkarolla (Beeching 1975, 96–98, 106–107).

Suhtautumisessa kahteen sotaan oli eroja. Lordi Shaftesbury, joka oli tuominut ensimmäisen konfliktin ja yhä katsoi, että ”kristinusko ja oopiumi eivät voi päästä Kiinaan käsi kädessä”, kannatti nyt hallitusta. Moraalinen omatunto Gladstone kääntyi hänkin laillistetun kaupan kannalle, kun yleni urallaan. Propaganda rummutti kiinalaisten julmuutta eikä Sir James Grahamia kuultu, kun hän totesi, että ”todellinen tavoite on huumata Kiinan kansa oopiumilla, minkä avulla täällä voidaan korottaa teen hintaa”. Brittien maine pysyi kurjana maailmansotaan saakka (Inglis 1976, 204–205; Beeching 1975, 227, 235).

TALOUSTIEDE

Historioitsija Brian Inglis nimittää talousteoriaa Itä-Intian kauppakompanian ”mainioksi liittolaiseksi”. Eikä vain EIC:n huumeparonien julkaisema *Canton Review* lupasi pal-

kinnon sille, joka sopivimmin soveltaa ”poliittisen taloustieteen suuria oppeja Kiinassa mahdollisesti esiintyviin virheisiin ja väärinkäytöksiin”. Adam Smithin myötä hahmottunut moderni talousoppi nojasi esteettömän kysynnän ja tarjonnan malliin. Moraaliohjeet erotettiin kaupan pelisäännöistä. Jos hallituksen piti puuttua jonkin hyödykkeen liikkuvuuteen, se saattoi luokitella tuotteita eri tavoin, mutta suoranaiset kiellot eivät tulleet kysymykseen. Haluttaessa kontrolloida esimerkiksi oopiumia tuli sitä tullata tarpeeksi paljon, jotta sen myynnistä saadaan tuloja, ja tarpeeksi vähän, ettei salakuljetus kannata. Alkutuotantoa voitiin valvoa perimällä unionkilvelijöiltä niin korkeaa vuokraa tai veroa, etteivät nämä hyötyneet työstään eivätkä houkutelleet alueelle liikkaväestöä (Inglis 1976, 92–94).

Myös Jack Beeching korostaa historiikkisaa, että kiinalaiset eivät tunteneet maailmantalouden uusia tuulia. Sen tähden he eivät osanneet arvioida tai ennakoida vastapuolensa taktiikkaa. Keisarikunnalle, jossa kauppiat nähtiin perinteisesti yhteiskunnan pohjassakana ja jossa koko Kiinan ulkopuolinen maailma koettiin barbaarien asuttamaksi, yhdentyminen aggressiiviseen kansainväliseen kilpailutalouteen oli käsittämätöntä (Beeching 1975, 35–36, 43, 73, 252).

Ei pidä luulla, että oopiumin kirjallisia tai filosofisia ulottuvuuksia työstäneet ajattelijat olisivat olleet tietämättömiä kaupallisista kysymyksistä. De Quinceyn tunnustaja-kertoja kertoo, kuinka hän ei narkomaanina enää kyennyt pitkäjänteisiin filosofioihin, vaan ryhtyi harrastamaan talousteoriaa. De Quincey (1821, 99–101, 222 viite 103) antautuikin taloustutkimukselle, joka julkaistiin siitä huolimatta, että se jäi keskeneräiseksi. Sopii kysyä, miksi tunnustuksista tapaa mainintoja talouskiinnostuksesta ja kuvauksia ”kiinalaisista” oopiumipainajaisista, mutta ei merkikään brittiläis-kiinalaisen oopiumitalouden tarkastelusta. Yksi selitys voisi olla, että valtaosa Britanniassa käytetystä huumeesta oli turkkilaista (ks. Booth 1996, 51–55), ei

intialaista alkuperää. Maut ja markkinat olivat erilliset, eikä globaali integraatio auennut kaikille länsimaalaisillekaan: Kiina pysyi painajaisissa.

Niin tai näin, filosofi ja talousteoreetikko John Stuart Mill tuli arvioineeksi De Quinceyn talousjulkaisun tuoreeltaan (1845). Hän suhtautui työhön melko suopeasti ja kiitti sen monia ”läpinäkyvän kirkkaita” ja yhtä kaikki ”tieteellisen täsmällisiä” jaksoja. Mill ei kuitenkaan sulattanut kirjoittajan ”ultrakonservatiivisia ennakkoluuloja” (Mill 1975, 391–404, 398, 403).

Omassa klassikossaan *On Liberty* (1859) Mill sivusi myös vapaakauppaa sekä ”tämän doktriinin rajoituksia”. Hän mainitsi tapauksia, joissa kaupan puuttuminen koskettaa yksilönvapauden perusteita. Näin on silloin, jos ostaja kärsii viranomaisten väliintulosta, eli tietyn hyödykkeen saanti hankaloituu tai tulee mahdottomaksi. Yksi Millin esimerkeistä oli oopiumin vienti Kiinaan. Hän kuitenkin sivuutti huumekaupan vain maininnalla ja erotti siitä myrkkukuljetukset, jotka – toisin kuin siis oopiumirahti – nostivat hänen mukaansa esiin kysymyksen poliisitoiminnan funktiosta (Mill 1977, 293).

Toisaalla Mill kirjoitti huumemonopolista. Hänen mielestään ”ei voida järkevästi väittää, että tämä (oopiumi) on epäsopiva tulonlähde tai että haitalliseksi katsotun hyödykkeen ras-kauttaminen verotuksella, joka on joskus aiheuttanut sen myyntihinnaksi painonsa verran hopeaa, voi olla moitittavissa ehkäistessään tämän hyödykkeen väärinkäyttöä”. Mill esitti, että sääntelemätön unikkoviljely Intiassa – ”jossa ei tähän saakka ole juuri ollut tällaista haitallista taipumusta” – saattaisi johtaa ”hyödykkeen” halpamyyntiin paikallisille ostajille (Mill 1990, 91–160, 105–106).

Johtava länsiguru oli huonosti informoitu, kiihkoisänmaallinen, sinisilmäinen, tekopyhä, tyhmä tai kaikkia yhtaikaa. Häntä kiinnosti sivistysmaan luksuriöoheimmässä tukikohdassaan harjoittaman kaupan talousteoreettinen rakenne sekä tuon kolonian välttymisen kaupan harmillisilta sivuvaikutuksilta.

Häntä ei kiinnostanut imperialistisen sotilas-mahdin väkivalloin perustaman ja aggressiivisesti laajentaman päihdeteollisuuden kustannukset intialaisen maanviljelyn, kiinalaisen addiktion, brittiläisen demokratian, kansainvälisen oikeuden tai universaalin etiikan kannalta.

Mutta poliittinen taloustiede synnytti myös poliittisen taloustieteen kritiikin. Karl Marxin tunnetuimman teoksen, *Pääoman*, alaotsikko ja hänen toimiansa yhteinen nimittäjä oli *Poliittisen taloustieteen kritiikkiä*⁴. Myös Marx seurasi tiiviisti brittien Intian- ja Kiinan-kauppapolitiikkaa, aikansa mediatapahtumasarjaa. Mielenkiinto talousmahdin laajentuviin itämarkkinoihin käy yksiin Marxin pääpyrkimyksen kanssa: hän halusi tutkia kehittyneimmän kapitalismin dynamiikkaa. Kiinan tapahtumia puidaan Marxin kirjeenvaihdossa paljonkin. Ajatuksiaan hän julkaisi 1850-luvun *New York Daily Tribune* -lehden artikkeleissaan. Hän huomautti oopiumikaupan haitallisesta vaikutuksesta länsimaissa tuotettujen tavaroiden myyntiin ja arvosteli Britannian ulkoministerin sotapolitiikkaa parlamentin ohittamisesta (Marx 1984, 18–21 & 38–42).

Kauppakomppaniaa koskevassa jutussaan Marx yhdisti taloudellisen ja poliittisen kritiikkinsä. EIC sulki kansan kaupankäynnistä, alahuone parlamenttiedustuksesta. Komppania mieli säilyttää monopolin vaikka hallitusta lahjomalla. Valtakeskuksen ristisidoksiin Marx viittasi sanomalla, että hallitus sotii pian kolmatta vuosisataansa EIC:n nimissä. Syyte monopolista, kapitalismin sisäisistä ristiriidoista ja kilpailun näennäisyydestä on talousopillinen teesi, joka ohittaa eettiset vastalauseet nykyekonomialle ja sitä oikeuttavalle tietelle. Marx puhui oopiumiveroista saadusta rahasta ”uhkapelitulona”, joka luultavasti vähitellen hupenisi yleistyvän kiinalaisen unikonviljelyn takia Marx 1984, 186–193).

Myös pääteoksessaan Marx puuttuu oo-

—

⁴Jo 1857–1858 valmistui kuulu käsikirjoitus *Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie*.

piumiin useammaltakin kannalta ikään kuin summaten monitahoisen ongelman särmät. Hän mainitsee EIC:n tavasta käynnistää tuotanto salailun ja hämäyksen merkeissä ja toteaa kompanialaisten yksityisen huumekaupan. Hän huomauttaa, kuinka monopolisointi oli ratkaiseva osa rikkauksien kasaamista. Hän viittaa Kiinan kanssa käytyihin sotiin nimenomaan kauppasotina ja oopiumisotina. Hän puuttuu oopiumin sisämarkkinaongelmiin: paitsi että päihde oli avainasemassa kapitalismin ulottamisessa ympäri pallon, sitä tarvitaan myös pitämään kehittyneitten maitten tehtaat toiminnassa. Marx kommentoi brittitutkimusta lapsityöläisten opiaattikäytöstä: ”Intia ja Kiina kostavat Englannille” (Marx 1983, 601–603, 326–327).

Kosto sai uskomattomia muotoja. Orjuuden vastaisen taistelun johtaja Wilberforce oli oopiumin orja. Oopiumikriitikko Gladstonen puhetehoa ei suotta verrattu morfiinipistokseen: retoriikkaansa tehostaakseen hän joi kahvinsa laudanumilla kovennettuna (ks. Booth 1996, 75). Mutta katkerimmin oopiumikosto kohdistui kuitenkin Marxiin. Hän työskenteli Britanniassa keskellä kehittyneintä rahataloutta ja omia sietämättömiä rahahuoliaan. Tiukka tilanne oli Marxin mielestä syynä monesti ahdistaviin kotioloihin ja hänen vaimonsa ja tyttärensä sairaalloisuuteen. Uskonnon ja poliittisen taloustieteen pääkriitikon vaimo Jenny Marx siunaili joulu-kuussa 1857 – yhdessä ja samassa kirjeessä Friedrich Engelsille – paitsi Kiinaa kohti purjehtivia brittiläisiä sotajoukkoja, myös omaa taudinkuvaansa:

”... päätä koskee, kauhistuttava hammassärky, korva-, pää-, silmä-, kurkku- ja luoja tietää mitä kipuja. Eivät tahdo oopiumipilleritkään ... auttaa.”

IDEAALITUOTE

Käyttämässäni kirjallisuudessa ei mainita Marxia. Hänen tokaisunsa uskonnosta kansan oopiumina ei kai kuluneisuuttaan kelpaa edes alaviitteeksi, saati motoksi analyyseihin päih-

teen vaiheista ja merkityksestä. Silti keskustelussa kätetään marxilaisia ydinkysymyksiä valtakeskittymien keinoista ottaa kaikki voimavarat haltuun. Hiljaisuus selittynee tietämättömyyden lisäksi siitä seikasta, että nykyjärjestyksen kriittinen erittely joutuu herkästi epäilyksenalaiseksi, jos koetaan, että siinä kaikuu pikemminkin ”itäblokki” kuin ”kansainvälinen valuuttarahasto”.

Mutta Marxin poliittisen taloustieteen kriitikki on elävää kritiikkiä. Sen valossa voi tarkastella vaikkapa Hongkongin hallinnonvaihdoista koskevaa uutisointia. Kun aggressiivisesti perustettu huumerikollisuuden tukikohta, joka on näihin päiviin säilyttänyt asemansa johtavana opiaattikeskuksena, siirtyi osaksi emä-Kiinaa, sai suomalaisen tiedonvälityksen asiakas raportteja vapauden ja avoimuuden joutumisesta pedon kynsiin. Uutistehtailijat näyttävät kilpailevan pystyvästi siitä, kuka tuottaa tällä hetkellä tehokkainta oopiumia kansojen käyttöön.

Ehkä kielikuvilla ideologioista oopiumina ei pitäisi pelleillä, kun joka hetki myydään ja ostetaan ”oikeita” opiaatteja päihtymistarkoituksiin. Puhuin alussa huumausaineen kasvamisesta henge(llisyyde)n eri ulottuvuuksiin. Olen keskittynyt näistä taloudelliseen, koska se osoittaa väkevimmin, miten oopiumilla – tai vähemmän mystisesti puhuen, tällä aineella, sen johdannaisilla ja tuottajien, välittäjien, kuluttajien ja valvojien eri eturyhmillä – on poikkeuksellista voimaa, valtaa ja vaikutusta nykyiseen elämänmenoon planeetalla. Tiedetään eräät huumekeisareista maailman rikkaimmiksi miehiksi, eräät kansantaloudet huumevarojen läpitunkemiksi, eräät työmarkkinat huumepalkkioiden hallitsemiseksi, eräät kassavirrat huumebisneksen rahanpesuvesiksi, eräät virkakoneistot huumelajusten voitelemiksi.

Juuri kuollut beat-kirjailija William S. Burroughs luonnehti aikoinaan kamaa ”ihanteelliseksi tuotteeksi”, ”perimmäiseksi kauppatavaraksi”. Se ei vaadi myyntineuvotteluja eikä ostopäätöksen kypsyttelyä, vaan saa asiakkaan kauppapaikalle vaikka läpi harmaan

kiven ja suorastaan vaatimaan rahansa vaihtamista tavaraan (ks. Booth 1996, 227). Globaali narkotalous onkin nykykapitalismin puhtain muoto, siinä missä teoreettista fysiikkaa tavataan pitää eräänlaisena peritieteenä. Uusien tuotanto- ja kauppa-alueiden valtaus, työvoiman rekrytointi, asiakkaiden valloittaminen, markkinain suhteellinen vakaus, tuotekehittelyn ja logistiikan innovaatiot sekä kova kilpailu ja mahdollisuus jättikatteisiin leimaavat opiaattiekonomiaa vahvemmin kuin kenties mitään muuta talouden muotoa. Samalla kapitalismin vanhat ja uudet ongelmat kärjistyvät: alkutuottajien, työläisten ja kuluttajien riisto, kehitysmaiden ja laitakaupunkien kurjistuminen, taipumus kartteluihin, oligopoleihin ja monopoleihin sekä kansanvaltaa uhkaavat houkutukset välistävetoihin, väärennöksiin, väkivaltaan.

Entä ne muut dimensiot? Vaikka asekaupan kytkennät huumemyyntiin ovatkin tuikitärkeitä, oopiumin poliittista tai sotilaallista voimaa on tässä turha ruotia erikseen: se seuraa talousmahdista. Aineen symbolista voimaa kannattaa sen sijaan koettaa yksilöidä. Viitatuaan päihtymiseen, rikollisuuteen, parantumattomasti sairaiden kivunpoistoon tai lievien täsmälääkehoitojen tarpeeseen eräs tutkija toteaa, että oopiumi on ”kaikkea mahdollista kaikille ihmisille ja niin on ollut vuosisatojen ajan” (Booth 1975, xii).

Erottaakseen oopiumin muista aineista (*les drogues*) Jean Cocteau kutsui sitä nimellä *le Drogue*. Hän valitti, ettei sattunut olemaan lääkäri-runoilija, mutta myös sitä, että ”tiede ei kykene erottamaan toisistaan oopiumin parantavia ja vaarallisia periaatteita” (Cocteau 1929, 85). Ranskan *drogue* ja englannin *drug* tarkoittavat sekä lääkettä että huumetta. Parantamisen, lievityksen, tepsimisen ja päihtymisen yhtäläisyydet ja erot kytkettyvät sellaisiin asioihin kuin tilannetaju, arvostelukyky, epähuomio, väärinkäytös. Sekäkäyttäjän konsepti voi olla, että hänen konseptinsa ovat sekaisin: hän sotkee päänsä, koska hänen käsitteensä sotkeutuvat. Mutta lääkitys voi aiheuttaa addiktiota ja vieroitusoireita, huumaus

taas pysyvää lääkeriippuvuutta. Morfiini toimi alkuun niin lääketieteen kuin huumemuodin huipputuotteena. Sitä markkinoitiin opioomanian hoitoon, kuten sittemmin heroiniin morfinismiin, kun taas nykyään heroiniinikoukua hoidetaan synteettisillä opiaateilla, kuten metadonilla. Oopiumi/opiaatti on ylivertainen lääke, myrkky ja päihde. Se vaatii osansa paitisi unesta ja kuolemasta myös lisätystä, tasatusta tai jatketusta eloisuudesta.

Tämä kysymyksenasettelu sivuaa oopiumin kognitiivista voimaa. De Quinceyn tunnustuskirjan vahvimpia puolia ovat viittaukset tehostuneeseen kykyyn havaita ja käsittää seuraussuhteita ja kokonaisuuksia. Kirjan traagisimpia piirteitä ovat viittaukset kyvyttömyyteen toteuttaa jatkuvia, kokoavia suunnitelmia: oopiumi tekee kaikesta sykäyksittäistä ja hämää hyödyillään. Hirtehistä ja yhä traagisempaa on se, että De Quincey saattoi koota suppean ja hajanaisen teoksensa vain tehostetun oopiumikuurin avulla. Käyttäjä uskoo kykijensä kasvavan, kun ne alati surkastuvat.

Toiselta puolen voi kysyä, onko koko maailma tai sen kulloinkin käsillä oleva osa kokijan ympäristöä, enemmän tai vähemmän jonkun muun kokijan megalomanian tuote? Miksi syyttää narkomaania uskomisesta oman suuruutensa näkyyn, jos vaihtoehtona on uskominen Bill Gatesin, Casimir Ehnroothin, Paavo Lipposen, Aatos Erkon, Juan Antonio Samaranchin, John Grishamin tai Michael Jacksonin mammonalla todellistettuihin visioihin? Vai onko niin, että sekä narkomaanien että einarkomaanien täytyy nykyään elää viime kädessä huumekeisareiden jäsentämässä maailmassa (johon kuuluvat esimerkiksi tällaiseen kysymykseen sisältyvät vainoharhaiset salaliittoteoriat)?

Mitä itua tai apua sitten on samastaa oopiumi ja uskonto? Ensimmäisen samasti jälkimmäiseen 1600-luvun lääkäri ja kirjailija (kadehdi, Cocteau!) Sir Thomas Browne, jonka runo sanoo, että ”en tarvitse muuta laudanumia (kuin uskon rukoukseen)”. Eri tietä samaan tulokseen päätyi 200 vuotta ennen ajanlaskun alkua elänyt filosofi ja uskonto-

kriitikko Diagoras Melolainen. Hän piti parempana sietää kipua kuin joutua hetken helpotusta tarjoavan oopiumin pauloihin (Booth 1996, 29, 17).

Päihteistä puhuttaessa ei ole tavatonta, vaan säännönmukaista etsiä ylimaallisuuden, transsendenssin, tuonpuoleisen sanastoihin, ellei kokemuksia pidetä aivan sanoin kuvaamattomina. De Quinceyn tunnustaja selittää oopiumin "aitokirkollista oppia", ilmoittaa itsensä ainoaksi jäseneksi tai paaviksi. Hän kuvaa ensimmäistä kertaa "äkisti ilmestyneeksi jumalaisen nautinnon syvänteeksi", huippuhetkiä "paratiisin avaimiksi" ja loppusynkeyttä etääntyviksi paratiisin porteiksi. Niin ikään hän uhoaa käyvänsä "kiehtovan orjuutuksen" kimppuun "uskonnollisella hartaudella". Tarinan julkilausuttu opetus on saada kohtalotoverit "pelkäämään ja vapisemaan" (De Quincey 1821, 75, 219 viite 60, 71, 81–83, 30, 115–116).

Kiinnostus, innostus ja vastustus välitetään siis hengellisessä hengessä. Ei ihme, jos nykytarkkailija luonnehtii oopiumin polttavuutta näin: "ne, jotka ovat omistautuneet huumausaineiden kitkemiseen yhteiskunnasta, pitävät (oopiumia) *raison d'être*:nä, missionaan, jopa graalin maljanaan, aivan kuin narkkarikin: kummatkin etsivät sitä fanaattisen kyltymättömästi" (Booth 1996, xii).

De Quinceyn kertoja myös tähdentää toistuvasti, ettei hän langennut oopiumiin nautinnonhalusta, etsiäkseen tyydytystä. Ei, hän tarvitsi lääkettä ja löysi sattumalta mahtavan tropin (De Quincey 1821, 70, 139–147). Mielihyväkielisyys saa ajattelemaan Jahven sanoja Moosekselle Siinain erämaassa. Israelin Jumala antaa hyväntuoksuisen höysteresepin ja sanoo (2. Moos. 30:34–38 [vuoden 1938 käännös]): "Älkää valmistako itsellenne mitään muuta suitsutusta tämän sekoituksen mukaan. Pidä tämä Herralle pyhitettynä. Jokainen, joka sellaista tekee nauttiaksensa sen tuoksusta, hävitettäköön kansastansa."

Uskonnot ja päihteet ovat olleet yhteisöhygienian ytimessä: yksi aine ja rituaali sallitaan, toiset käyttäjät eristetään. Kun Bur-

roughsin toveri Allen Ginsberg hiljan kuoli, kunnianarvoisa *The Economist* repäisi 12.4.1997 nekrologin, jossa puhuttiin "kamatuntijasta", De Quinceyn sukulaissielusta. Kuollut beat kelpaa hienopainopaperille. Ginsbergin omin sanoin 40-luvulla tapahtui "psykedeelinen läpimurto ilman huumeita", 50-luvun puolimaissa sen "julkinen artikulointi". Mutta pian alkoi "beatien riisto ..., joukkoviestinlevitys ja hyväksikäyttö, ... stereotypointi, Frankenstein-kuvitus". Vinoutukseen kuului "30 miljardin sotilasbudjetti ja sotilaallisen poliisivaltion kasvu", "syytteet narkkareille ja päihdeväelle, jotka olivat pohjimmiltaan herkkiksiä, jotka saattoivat olla tai olla olematta täysiä sekopäitä, mutta jotka olisivat tarvinneet myötätuntoa ja terveydenhoitoa eivätkä swastikahengessä takaa-ajavia, aseistautuneita poliiseja, jotka kutsuivat heitä 'vihollisiksi'". Ginsberg totesi, että "kun tajuaa, että on olemassa aseistettu poliisijoukko, joka kutsuu toista ryhmää 'vihollisiksi', tietää todistavansa niin surrealista ja hallusinatorista ja väkivaltaista tilannetta, ettei Amerikassa voi muuta seurata kuin jokin massiivinen hermoromahdus" (McKenzie 1988).

Jack Kerouac, jonka unelmien Ginsberg juuri ajatteli hukkuvan amerikkalaiseen uusfasismiin, oli ottanut opiaattien lisäksi tuntuun myös oopiumiin. Kerouacin popularisoinut *beat*-käsite tuo oopiumiin/uskontoon uuden näkökulman. Se tarkoitti patinaa ja pohjilleen palautettua tietoisuutta. Mutta kanadanranskalaiselle katoliselle sopi, että ranskan *béat* merkitsi autuasta ja "beatifikaatio" autuaaksitekemistä. Kun Kerouacin romaania, *On the Road*, harkittiin julkaisuun nimellä *The Beat Generation*, kirjailija sepitti: "Humility/ is/ Beatitude/ THE BEATIFIC GENERATION" (Kerouac 1995, 346–349, 559 & 1992, 20, 132, 96). Marxin teesin kannalta kiintoisin Kerouacin runo on "Näkemysni uskonnosta". Siinä ei kuvitu vain Ginsbergin kiteyttämä kerouacilainen poliisivaltioennuste, vaan myös ajatus kansan tarpeista (Kerouac 1992, 101–102):

”... Kumotkaa Harrisonin laki!/ Se on barbaarilaki/ – Se nostaa keskuudestamme/ lohduttomia rikollisia ja pyssymiehiä./ ... Se on kuin kieltolaki, ei toimi./ Jos kansa tahtoo alkoholia ja huumetta/ saakoon alkoholia ja huumetta ja kaikkea/ myrkyä mitä käsiinsä saa jos kerran myrkyä tahtoo/ – ei kansaa voi käskää/ ottamaan jotakin sisäänsä – ei kansaa voi estää/ – tämän sanon Rauhan nimessä/ enkä minä ole Kommunisti vaan Kyyhky...”

Oopiumittomia maita ovat olleet takavuosien koto-Suomi, keskiajan Eurooppa, kommunistinen Kiina. Jos syynä ensimmäiseen oli pieni ja syrjäinen alue ja toiseen kontaktien hiipuminen kaukomaihin ja omiin traditioihin, kolmatta on ainakin yhdeltä särmältään tarkasteltava kansan käskemisyriytyksen ja -erehdyksen kannalta. Kiinasta hävisivät huumeiden myötä kansalaisoikeudet. Toisaalta nuo oikeudet oli jo lakkautettu keisarillisella sorrolla ja sitten – feodaalityrannian ja maolaisen totalitarismin välissä – kapitalistis-imperialistisella oopiumin pakkosyötöllä. Mikä näistä orjuuksista olikaan lähinnä kansan tahtoa?

Muistaa sopii, että ainoa oopiumisotien toimijoista, joka todella pyrki kitkemään huumeongelman, oli äärikristillinen Taiping-liike. Marxin läksy tulisi kenties muotoilla hänen omiakin opetuksia perääväksi kysymykseksi: voiko mikään tarjottava oppi olla muuta kuin oopiumia/uskontoa, edes sellainen, joka osoittaa vallitsevan hapatuksen oopiumi-uskonnoksi? Voiko kriittistenkin taitojen opetus olla oopiumia, jos taidot kaikessa kunnianhimoisessa itsekorjaavuudessaan taipuvat alituisesti kangistumaan, kanonisoitumaan, tyypistymään, korruptoitumaan?

Oopiumi on kulttuurituote (vrt. Seefelder 1989, 7–12)⁵. Sitä on kultiveerattu, viljelty, vaalittu, kehitelty, sivistetty ja jalostettu aina kultivoiduksi kultti-ilmiöksi saakka. Se ei ole

pelkkä unikkokukka, vaan merkityskimppu, ei silkka kemiallinen yhdiste, vaan historiallinen tiiviste. Sen käsitteelliseen voimaan kuuluu kyky kääntyä vastakohdakseen. Se on muuttunut täydestä luonnontuotteesta synteettiseksi huumeiksi ja ihmelääkkeestä kamotukseksi. Kärjekkäimmillään se on siirtynyt kulttipaikasta (eksklusiivinen palvelulaitos), -esineistöstä (norsunluu-bambupiippu tradition ja henkis-aineellisen pääoman kantajana) ja -toimituksesta (säädelty lankeemus) autiotalossa moninkertaisella rikoksella mahdollistetun ja aidsin pelossa sytytetyn paskaisen paperitötterön tarjoamaan heroiinihelvettiin, toisenlaiseen kulttiin.

Ja kumminkin oopiumin ”käyttö edeltää lähes varmasti sivilisaatiota” (Booth 1996, xii). Toisin sanoen: flora oli ennen Floraa, päihdettä ennen päihdeteollisuutta, kultteja ennen kulttuuria. Oopiumi on ollut ja on yhä inhimilliselle kulttuurille jotakin niin todellista ja merkittävää, että sen rajankäynti on samalla sekä ihmisyiden ja kulttuurin että todellisuus- ja merkityskäsitysten rajankäyntiä.

Surrealismi saattoi olla monin osin turhauttava taidehanke, mutta aina tuolloin tällöin sen keinoin onnistuu pääsemään surreaaliksi muuttuvan realismin alle. Siksi seuraavaa Jean Cocteaun lausumaa (1929, 113) ei ole pakko ottaa animismiin tai panteismiin vivahdavana mystiikkana:

Oopiumi on ainoa vegetaalinen substanssi, joka välittää meille vegetaalisen tilan. Sen kautta saamme käsityksen tuosta toisesta, kasvien nopeudesta.

Cocteau päätti erään esteettisen vaiheen ja myös oopiumikuvausten modernin, De Quinceystä alkaneen perinteen. Kun Eric Detzer julkaisi 1990 riippuvuustilityksensä, *Monkey on My Back*, hän yllätti kertomalla oopiumikokemuksista opiaattiaikakaudella. Mutta kirja ilmaisi kyllästymistä niin päihteisiin kuin omaan lajiytyppiinsä (ks. Booth 1996, 87): ”Oopiumissa ei ole mitään hienoa tai runollista.”

⁵Saksan sanassa *Kultur* ovat ”viljely” ja ”sivistys” vielä yhtä. Seefelderin kulttuurihistoriikki alkaa unikon kasvatuksesta tai, voisi ehkä sanoa, sen enkulturaatiosta.

KIRJALLISUUS

Beeching, Jack: *The Chinese Opium War*. London: Hutchinson, 1975

Die Bibel oder die ganze heilige Schrift des Alten und Neuen Testaments nach der Übersetzung Martin Luthers mit Apokryphen. Rev. 1956/64. Stuttgart: Württembergische Bibelanstalt, 1974

Booth, Martin: *Opium. A History*. London: Simon & Schuster, 1996

Cocteau, Jean: *L'opium. Journal d'une désintoxication* (1929). *Œuvres complètes*, Vol. X. Paris: Marguerat, 1970

De Quincey, Thomas: *Confessions of an English Opium Eater* (1821/1856). Ed. by Alethea Hayter. Harmondsworth: Penguin, 1986

Engels, Friedrich: Ludvig Feuerbach ja klassisen saksalaisen filosofian loppu (Ludvig Feuerbach und der Ausgang der klassischen deutschen Philosophie, 1886). *Useita suomentajia*. 2. p. Helsinki: Kansankulttuuri, 1976

Grimm, Jacob & Grimm, Wilhelm: *Deutsches Wörterbuch*. Bearb. Moriz Heyne. IV.2. Leipzig 1877

Inglis, Brian: *The Opium War*. London: Hodder & Staughton, 1976

Kerouac, Jack: *Pomes All Sizes*. San Francisco: City Lights, 1992

Kerouac, Jack: *Selected Letters 1940–1956*. Ed. by Ann Charters. New York: Viking, 1995

Marx, Karl: *Trade with China* (1859). MEGA (Karl Marx-Friedrich Engels Gesamtausgabe) I/18. Berlin: Dietz, 1984

Marx, Karl: *English Politics* (1860). MEGA I/18. Berlin: Dietz, 1984

Marx, Karl: *The East India Company – Its History and Results* (1853). MEGA I/12. Berlin: Dietz, 1984

Marx, Karl: *Das Kapital. Kritik der politischen Ökonomie*. I Hamburg 1867. MEGA II/5. Berlin: Dietz, 1983

Marx, Karl & Engels, Friedrich: *Religion ist das Opium des Volks*. Moskau/Leningrad: Verlagsgenossenschaft ausländische Arbeiter in der UdSSR, 1934

McKenzie, James: *An Interview with Allen Ginsberg*. S. 229–262. In: *Kerouac and the Beats. A Primary Sourcebook*. Ed. by Arthur & Kit Knight. New York: Paragon, 1988

Mill, John Stuart: *De Quincey's Logic of Political Economy* (1845). *Collected Works*. Ed. by J. M. Robinson. Vol. IV. Toronto: University of Toronto Press, 1975

Mill, John Stuart: *Memorandum of the Improvements in the Administration of India During the Last Thirty Years* (1858). *Collected Works*. Vol. XXX. 1990

Mill, John Stuart: *On Liberty* (1859). *Collected Works*. Vol. XVIII. 1977

Platon: *Valtio*, VII, erit. 514a–520c. Teokset IV. Suom. Marja Itkonen-Kaila. Helsinki: Otava, 1981

Pyhä Raamattu. Pieksämäki: Suomen kirkon sisälähetysseura, 1982

Raamattu. Pieksämäki: Kirjapaja/Suomen kirkon sisälähetysseura, 1992

The Revised English Bible. Oxford/Cambridge: Oxford/Cambridge University Press, 1989

Seefelder, Matthias: *Opium. Eine Kulturgeschichte*. Frankfurt/M.: Athenäum, 1989

Tuusvuori, Jarkko S.: *Huumasta nihilismiin: Nietzsche ja päihteeet*. *Alkoholipolitiikka* 62 (1997): 2, 133–146

Törngren, Anna: *Opium för folket: Till kritiken av religionshistorien*. Stockholm: Cavefors, 1969.